

Konyonktîv di zimanê kurdî de (Konjunktiv in der kurdischen Sprache)

Ev nivîsara pêşkêşî prînsêsan Viyan û Bêrîwanê ye.

(Ev lêkolîna di kovara Akademî ya korî zanyarî Kurdistan, hej. 5, 2007, de belavbûye)

Konjontîv peyveke latînî ye „Coniuctivus“. Bi elmanî „Konjunktiv“, îngilîzî û firansîziya wê „subjunktive“, „subjunctif“ (1. *Wiktionary, das freie Wörterbuch – Das Wikiwörterbuch*. 2. *Wikipedia. Internet*) û bi rûsî weha tê navandin „soslagatelnoê nakloneniê“.

Di sê jêderên kurdînivîs de weha dabaşa wateya konyonktîvê hatiye: Qanatê Kurdo hemî formên wê bi „Wextên şertî“ nasandine (5. 199, 201 – 207). Kamêran Bedirxan navê „Raweya bilanî“ (Mode subjunctif) lêkiriye û weha wê dinasîne: Gava kirina ko lêker pêş me dike bi daxwazek an gumanek girêdayî ye, wek: Hey ko ez *herim* Wanê. Min dixwest ez *bêm* bat e. Min divê îsev ez *herim* Siirtê. (3. 32). Peyva bilanî ji „bila“ hatiye, ji bilî „bila“ bêjeyên din jî hene, dinbine egera peydabûna konyonktîvê. Sadiq Behadîn Amêdî jî du wuşeyên erebî „sîxa însayî“ di berhema xwe de raberkirî (7. 340, 339, 313 û di gelek rûpelên din de).

Bi kurdî min têrmîna latînî wergirt û li gor bilêvkirina kurdî „konyonktîv“ nivîsî. Di jêderên kurdî de, yên bawer pê kirî, çawa xuyadibe, ta niha navekî standard jê re ne hatiye danan. Ev têrmîna „konyonktîv“ wek ez dibînîm, hemî formên kesandina lêkeran di demên konyonktîvî de digire; û ji aliyê din de jî cihdera wê ya latînî ji zimanê me re ne biyanî ye. Di encama lêgerînê de li ser vê mijadê, ez gihîştîm vê pênasînê: ***Konyonktîv raweya kesandina lêkera ye di morfologiyê de; bi saya wê hevok û demine nû di zimên de peydadîbin.***

Konyonktîv ji bona nîşandana *daxwaz, mebest, merc (şert), vîn (divê), texmîn, tirs û dudilyê* di kurdî de tê bikaranîn (2.197). Armanca her formeke konyonktîvê bi hûrî di jêderên zimanzanên mezin de hatiye numakirin (2.3.4.7).

Li gor heft jêderên serekîn – ji bilî yên min bi nav ne kirine – yên min di vê bendê de bikaranîne; ev demên konyonktîvî di wan de hatine belavkirin: **Q. Kurdo** heft deman raberdike:

Wextê berê şertî:

- forma yekê: Ez biketama (5. 199)
- forma dudiyê: Ezê biketama (5. 200)

Wextê wê bê şertî:

- forma yekê: Ez bikevim (5. 202 - 203)

Wextê berê şertî bargiranî:

- forma yekê : Ez ketibûma (5. 205)
- forma dudiyê: Ezê ketibûma (5.06)

Wextê wê bê şertî bargirani :

- forma yekê: Ez ketibim (5. 206)
- forma dudiyê: Ezê ketibim (5. 207)

Di rûpela 203-a de „Wextê wê şertî dudu di kurmancîda“ çawa formeke konyonktîvî hatiye nivîsîn, lê ez bawerdikim, ku ew çewtiyeke çapanî ye, çinkê ew di rûpela 202-an de wek dema tê hatiye jimartin (5. 202-203). Di jêdera rûsî de jî ew wek forma dema tê tê. (4. 171). Forma dudiyê : Ezê ketibim, li ba C. Bedirxan dibe : Dema tê ya dudiyê (1. 137) û di jêderên din de ew ne hatiye. Divê li vê formê bê lêgerandin.

Çerkezê Beko wan li ser pênc deman parvedike:

- Dema niha-tê: Ez bikevim (2.197 - 200)
- Dema borî-niha: Ez ketibim (2. 200 – 202)
- Dema borî-tê: Ez biketama (2. 202- 204)
- Dema borî: Ez ketibûyama yan ketibûma (2. 204 – 206)
- Dema borî-tê ya şertî: Ezê biketama (2. 206 - 208)

Di wergera elmanî de ya pirtûka **Celadet Bedirxan û Roger Lescot** bi awayê jêrîn konyonktîv hatiye nişandan:

- Konjunktiv Imperfekt: (bila) ez biketama (1. 122, 1. 124)
- Konditional 1: Ezê (ez dê) biketama (1. 122, 1. 125)
- Konjunktiv Perfekt: (bila) ez ketibim (1. 138)
- Konjunktiv Plusquamperfekt: (bila) ez ketibiwama (1. 138)
- Konditional 2: Ezê (ez dê) ketibiwama (1. 138 - 139)
- Konjunktiv Präsens: (bila) ez bikevim (1. 143)
- Di vir de herdu formên „Konditional“ wek demine xweser hatine, ew ne ketine nav klasifikesiyê konyonktîvê.

Kamêran Bedirxan karê min asankiriye bi nivîsîna xweye kurdîye bedew û bi dîtina têrminan; wî jî weha ew di berhema xwe «Rêzana zmanê kurdî» de rêzkiriye:

- Raweya hekîni, dema borî:
- forma 1: Ez biketama (3. 42)
- forma 2: Ez dê biketama (3. 42)
- Raweya bilanî (subjonctif)
- boriya berdest: Ez ketibiwam (3. 46)
- Dema niha û paş:
- forma 1: Ez bikevim (3- 46)
- forma 2: Ko ez ketibim (3. 46)

Tsûkêrman jî di monografiya xweye taybetî de, ya li ser lêkerên kurdî: »Oçêrkî kurdskey grammatikî » bi vî rengî konyonktîvê di dawîya berhemê de dibelgehîne:

- Konjunktiv 1: Ez bikevim
- Dema tê ya 2 (borîya şertî) (bûdûşyê 2, proşêdşyê obûslovlênoê): Ezê biketama
- Konjunktiv 2 (konyonktîva dema borî, proşêdşî konyonktiv): Ez biketama

Perfektini konjunktiv 1: Ez ketibim
Perfektini konjunktiv 2: Ez ketibûma (7. 235)

Sadiq Behadîn Amêdî jî li şûna têrmîna konyonktîv « **demê borî însayî** » daniye (6. 336 ...).
Lêgervan konyonktîv li gel hemî cûreyên lêkeran numakiriyê.

Di wan jêdrên li jor binavkirî de, jî bilî berhema S.B. Amêdî di hemiyana de peyva «ketin» di demên konyonktîvê de bikaranîne, lewma jî karê min hinekê asantir dibe, ku ez zimanê rûsî, elmanî û kurdî bi berhevdim û hewilbidim formeke kurdî yekbûyî ji wan derxim; **ew bi xwe jî armanca vê nivîsarê ye.**

Peyva « ketin » lêkerekê nederbaz e, yekemîn car E.B. Soan di pirtûka xwe de « Kurdish Grammar (Grammar of the Kurmanji of Kurdish Language, London 1913) bo herdu zaravên kurmancî; bakurî û başûrî bikaraniye, çawa Q. Kurdo dinivîse (4. 193-194), paşe wê cihê xwe di konyonktîvê de girt û kî hat, ew wek mîna bikaranî.

Di cuda demên konyonktîvê de ev bêjeyina «Bila; mila, xwezil, xweskê, kêşka, eger, ger, heger, wekî, ku, gerek, lê ... » berî kirdar cihên xwe di hevokên konyonktîvî de digirin.

Dema niha-tê (2. 197-200)
Konjunktiv Präsens (1. 143)
Dema niho û paşe, forma 1-ê (3. 46)
Dema niha-tê, forma sade (4. 195)
Wextê wê bê şertî (5. 202 - 203)
Konjunktiv 1 (7. 129, 235)

Ketin bdn * (kev) bdb (ket) raweya fermanî (bikeve)
Ev forma bi raweya fermanî „bikeve + dawîneya cînavên kesanî peyda dibe, yan jî bi saya berlêkera bi + bdn kev + dawîneya cînavên kesanî).

(bila, eger, lê ...) **ez bikevim** (bila, eger) tu bikevî (bila, eger) ew bikeve
(bila, eger) em, hûn, ew bikevin.

Forma neyînî,
ez nekevim tu nekevî ew nekeve
em, hûn, ew nekevin

Dema borî-niha (2. 200-202)
Konjunktiv Perfekt (1. 139)
Dema niha û paşe forma 2-yê (3. 46)
Wextê wê bê şertî bargirani (5. 206)
Forma dijwar a konyonktîvê di dema niha de (slojneya forma bûdûşevo vremeni soslogatelnovo naklonenia) (4. 198-199)
Perfektini konjunktiv 1 (7. 235)

Ew ji parenga (Partizip) keti û bdn ya lêkera bûn + dawîneyên cînavên kesanî peyda dibe (keti + b + im, ...î û htd...)
(ketin + bûn)

ez ketibim tu ketibî ew ketibe
em, hûn, ew ketibin.

Forma neyînî,

ez ne ketibim tu ne ketibî ew ne ketibe
em, hûn, ew ne ketibin

Dema borî-tê (2. 202-204)

Raweya hekîni, dema borî forma 1-ê (3.46) (konditional)

Konjunktiv Imperfekt (1. 124)

Wextê berê şertî, forma 1-ê (5. 199)

Konjunktiv 2 (7. 129-130, 235)

Peydabûna vê formê bi berlêkera bi + bdb + pêşgira taybetî bo dema-borî-tê, -a- + forma taybetî ya cînavên kesani: (eger ez bi + ket + a + ma). „Navgira“ (min ev têrmîna dana; çinkê -a- di vir de ne pêşgir û ne jî paşgir e) -a- dikeve paş kokên lêkerên bi dengdaran temam dibin: bi + ket-a. Ew kokên bi dengdêran dawî tên, tîpa -y- tê berî paşgira -a-: bi + nivîsî + ya. Tîpa -ya- kare bê asîmîlekirin bi dawîneya -î-: binivîsya (7. 129-130).

(bila) **ez biketama**, (bila) tu biketayî (bila) ew biketa
(bila) em, hûn, ew biketana

Forma neyînî, -ne- dikeve şûna -bi- ez neketama û htd...

Dema borî-tê egerî (şertî) (2. 206-208)

Raweya hekîni, dema borî, forma 2-ê (3. 46)

Konditional 1. (1.125-126)

Wextê berê şertî, forma 2-ê (5. 200)

Dema tê 2. (boriya egerî. 7. 235)

Di vê formê de tenê -ê- (nişana dema tê) dikeve dawîya kirdar (Subjekt), yan jî -dê- wekî din, peydabûna wê wek ya „dema borî-tê ye“

ezê (ez dê) biketama tuyê (tu dê) biketayî ewê (ew dê) biketa
emê, hûnê, ewê (dê) biketana

Forma neyînî, -ne- dikeve şûna -bi- ezê neketama û htd...

„Dema borî

Konjunktiv Plusquamperfekt (1.138)

Dema borî (2. 204-206)

Raweya hekîni, dema borî, forma 1-ê (3. 42)

Wextê berê şertî bergirani (4. 205)

Perfektnî Konjunktiv 2 (7. 235)

Ev forma weha peydadibe: Parenga keti + bdb bû + cînavê kasanî + paşgira taybetî -a-

(bila) ez ketibiwama, tu ketibwayî, ew ketibiwa, em, hûn, ew ketibwana (1. 138)

(bila) ez ketibûyama, yan jî ketibûma û htd... (2. 205)

(bila) ez ketibûma, (3. 42)

(bila) ez ketibûma, tu ketibûyayî, ew ketibûya, em.. . ketibûna (4. 205)

(bila) ez ketibûma

Forma neyînî, ne ketibûma

Ji vê formê re çawa pêşniyaz asantir e mera „ketibûma“ bikarbîne, ji ber ku ziman çiqas pêşva diçin, ewqas bilêvkirina peyvyan asantir dibin; pir bêjeyên dijwar cihên xwe nagirin, ew hindadibin.

„Dema borî egerî, forma 1-ê

Konditional 2 (1. 138-139)

Ev forma di jêdera 2-ê de tune ye

Raweya hekîni, dema borî, forma 2-ê (3. 42)

Wextê berê şertî bargirani (4. 205-206)

Di jêdera 7-an de jî ev forma tune ye.

Di vê formê de tenê -ê- dikeve dawîya kirdar: *Ezê*, yan jî *ez dê*
ezê ketibûma ez dê ketibûma.

Ji wan demên li jor xuyakirî numadibe, ku ev formên konyonktîvî cihên xwe di zimanê kurdî (kurmanciya bakurî) de digirin:

Formên konyonktîvî

1. Dema niha-tê	(Konjunktiv Präsens, bi elmanî)	(ez bikevim)
2. Dema borî-tê	(Konjunktiv Imperfekt)	(ez biketama)
3. Dema borî-tê egerî	(Konditional 1)	(ezê biketama)
4. Dema borî-niha	(Konjunktiv Perfekt)	(ez ketibim)
5. Dema borî	(Konjunktiv Plusquamperfekt)	(ez ketibûma)
6. Dema borî egerî	(Konditional 2)	(ezê ketibûma).

Lêkera sade **kirin** ya derbas di demên konyonktîvî de:

Dema niha-tê

(eger) ez bikim (eger) tu bikî (eger) ew bike
(eger) em, hûn, ew bikin

Raweya neyînî, **ne** dikeve şûna **bi**, dibe ez nekevim, tu nekevî û htd...

Dema borî-tê

min bikira te bikira wî/wê bikira
me, we, wan bikira

Dema borî-tê egerî

minê (dê) bikira   teyê (dê) bikira   wî/wê wê (dê) bikira
meyê, weyê, wanê (dê) bikira

Dema borî-niha

min kiribe   te kiribe   wî/wê kiribe
me, we, wan kiribe

Raweya neyînî, min ne kiribe û htd...

Dema borî

min kiribûya   te kiribûya   wî/wê kiribûya
me, we, wan kiribûya

Raweya neyînî, min ne kiribûya û htd...

Dema borî egerî

minê kiribûya   teyê kiribûya   wî/wê yê kiribûya
meyê, weyê, wanê kiribûya

Raweya neyînî, minê ne kiribûya û htd...

Di lêkerên hevedudanî de yên bi saya pêşgiran peydadibin, ew bê berlêkera **bi-** durust bibin, wek mîna em lêkera **rakirin** (derbas) vebjêrin:

Dema niha-tê

ez rakim   tu rakî   ew rake
em, hûn, ew rakin

Raweya nayînî, ez ranekim û htd...

Demên mayîn jî her li gor qeyda jor hatiye, dibin.

Lêkerên hevedudanî yên bi saya navdêr, rengdêr, çêdibin, yên mîna: Hindakirin, navdêra hinda wek xwe dimîne, tenê kirin tê guhartin, çawa li jor hatibû:

Dema niha- tê

Ez hindabikim û htd...

Eger xwendevanan bêtir zanîn li ser lêkerên din xwestin, ew dikarin wan di jêderên navkirî de bibînin. Konyonktîvkirina hemî lêkerên kurmançiya bakurî ne armanca vê nivîsarê bû. Min xwest ez sxêmakê ji jêderên zimanzanên me yên qedirbilind peydabikim; têrmînên rêzimanî kurdî û yên zimanên din bidim berhev û ji wan têrmînîne standard vebjêrim, daku

rê asanbibe bo lêgervan, mamosteyên zimên, xwendekar û şagirtan. Eger rajayeke weha bi min hatibe kirin, ezê xwe bextewar bizanim.

Bonn, destpêka şibata 2006-a تمام bû

Jêder :

1. Çerkes Xûdoyêviç Bakayêv, Yêzîkî kûrdov SSSR, Îsda. Naûka, Moskva, 1973.
2. Emir Djeladet Bedir Khan und Roger Lescot, Kurdische Grammatik, Bonn 1986.
3. Kamran Bedir – Xan, Rêzana zimanê kurdî, Paris 1971.
4. K. K. Kûrdoyêv, Grammatika kûrdskovo Yêzîka na matêryalê diyalêktov kurmancî î soaranî, Îsda. Naûka, Moskva, 1978.
5. Qanatê Kurdo, Gramera zmanê kurdî, kurmancî-soranî, Weşanên Roja Nû, 1990.
6. Sadiq Behadîn Amêdi, Rêzmana kurdî, kurmanciya jorî û jêriya hevberkirî, Bexda 1987.
7. Î. Î. Tsûkêrman, oçêrkî kûrdskoy gramatikî, Moskva, 1962.

Bêguman jêderên min bo vê nivîsarê bikaranîne ne hevên li jor tenê ne. Hemî berhemên zimanzanên dine kurd û kurdologên din min temaşê kirin, lê min ne xwest vî karî bi nivîsîna wan girantir bikim.

Têbînî : Birek ji vê bendê di roja 24.4.2004-an de bo mamosteyên zimanê kurdî li bajarê Gelsenkirchenê /Elmaniya/ hat xwandin.

*** Pênasîna têrmînan :**

Berlêker	: pêşgir ; pêşdanî; Präfix
Bdb	: bingeha dema borî
Bdn	: bingeha dema niha
Konditional	: forma egerî (şertî)
Konyonktîv	: forma daxwaz; şîyan; raweya bilanî ...
Navgir	: ew tîpa peyvan bi hev ve girêdide
Pareng	: partizip
Paşgir	: paşdanî; paşgir; Suffix
Rawe	: Modus (latînî); Aussageform; mode (fr. en.), sîxe (erebî.)
Sxêma	: pîlan; mîna
Têrmîn	: terminus ; musteleh (erebî)